

Zicht op Haarlem (Fragment litho, J. van Ruysdael 1670)

Bijlage 1. Bij Informatienota ontwikkeling Kernregistratie Erfgoed & Ruimte

“Zicht op Haarlem”

Een toelichting op de ontwikkeling van de Kernregistratie Erfgoed & Ruimte.

1. Inleiding

Haarlem vindt het belangrijk dat er rekening wordt gehouden met cultuurhistorische objecten en stedenbouwkundige structuren bij het ontwikkelen van de stad. Dit is vastgesteld in de Nota Ruimtelijke Kwaliteit (2012) en de Nota Erfgoed & Ruimte (2013). De Nota Erfgoed & Ruimte adviseert Haarlem om een cultuurhistorische kaart te maken.

De uitwerking van deze ‘kaart’ is ter hand genomen. Niet meer zoals met de beleidsnota uit 2013 nog werd gedacht als min of meer statisch kaartbeeld. Gekozen is voor een in toepassing voltooide digitale en integrale rubricering van al het aanwezige cultuurhistorisch erfgoed in de stad. Er wordt uitwerking gegeven aan een open source kernregistratie Erfgoed & Ruimte, die de onderlegger wordt voor ons erfgoed beleid.

Haarlem is de eerste gemeente in Nederland die tot een integrale open source kernregistratie voor al het erfgoed over gaat. In de volgende paragrafen worden de gemaakte keuzes om hiertoe te komen toegelicht en wordt aangegeven waar we op dit moment in de uitwerking van deze kernregistratie staan en wat er nog moet gebeuren in 2016.

2. Inventarisatie en registratie

In de Nota Erfgoed & Ruimte uit 2013 zijn de minimum voorwaarden aangegeven om in Haarlem tot een integraal erfgoedbeleid te komen. Aangegeven is dat in ieder geval het industrieel en naoorlogs erfgoed in kaart gebracht moet worden.

We hebben in de uitwerking echter gekozen hier niet mee te volstaan, want ook met deze toevoeging is nog geen sprake van volledige inventarisatie van wat er in de stad aan erfgoed aanwezig is. Het erfgoed neemt een eigen plek in bij de afwegingen en keuzes die vanuit het ruimtelijk beleid worden gemaakt.

Daarom is er voor gekozen om in te zetten op een in toepassing voltooide inventarisatie van al ons (cultuur)historisch erfgoed. Dus zowel van voordehand liggende onderwerpen zoals historische gebouwen, maar ook minder bekende onderwerpen, zoals waterlopen en stedenbouw.

Naast deze integrale uitwerking is er voor gekozen om meteen ook de koppeling te maken naar een openbaar, digitaal, open source data bestand. Aansluitend op het informatiebeleid dat de gemeente in 2014 in gang heeft gezet. Dit gaat er vanuit dat gegevens van de overheid voor inwoners zo volledig mogelijk beschikbaar moeten zijn.

Hiermee krijgt de kernregistratie Erfgoed & Ruimte naast een interne functie voor de gemeente zelf, ook een externe toepassing voor onze inwoners.

Haarlem is de eerste gemeente waarop, op deze wijze, al het cultuurhistorisch erfgoed intern wordt gekoppeld en gebundeld en waarbij de informatie beschikbaar komt voor de buitenwereld. Weliswaar heeft de gemeente Leiden inmiddels al een extern bruikbaar bestand, maar dat is minder integraal en omvattend dan wat nu voor Haarlem wordt uitgewerkt.

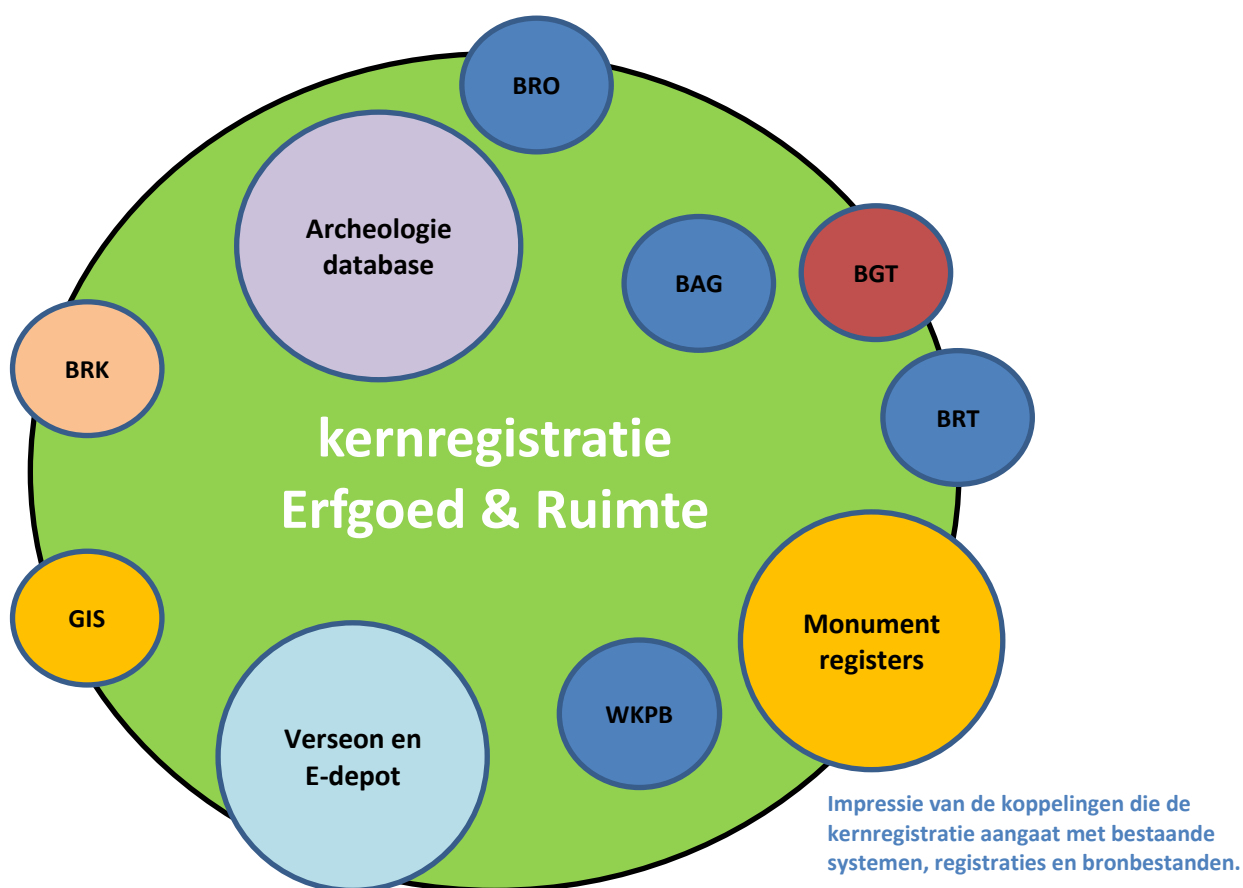
Bij de uitwerking wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van bestaande digitale programma's, waardoor de kosten beperkt blijven en geen nieuwe systemen aangekocht hoeven worden.

De uitwerking heeft in eigen beheer plaats.

Momenteel is er belangstelling van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) voor het Haarlemse erfgoedstelsel.

3. Kernregistratie met koppelingen

Het doel is om alle erfgoedgegevens te registreren op één plek in de gemeente, gekoppeld aan bestaande basis- en kernregistraties, brondocumenten (archiefstukken) en een geografisch informatie systeem (GIS). Oftewel één systeem voor erfgoed in de gemeente Haarlem, waar alle afdelingen gebruik van gaan maken. De kernregistratie erfgoed is opgezet als een multifunctioneel instrument voor het huidige erfgoedbeleid en de grotere erfgoedambitie van de stad.

Koppeling met andere registraties

De kernregistratie staat niet op zichzelf. Er heeft een koppeling plaats met andere basis- en kernregistraties die de gemeente rijk is. Een voorbeeld is de Basisregistratie Adressen en Gebouwen (BAG). Een koppeling met de BAG zorgt ervoor dat onze registratie van het thema Gebouwen automatisch wordt bijgewerkt op adreswijzigingen en Erfgoed & Ruimte maakt een verbeteringsslag in de datering van het gebouw die in de BAG onjuistheden kent. Deze interne processen worden ontworpen en vastgelegd om het project te ondersteunen.

Koppeling met brondocumenten

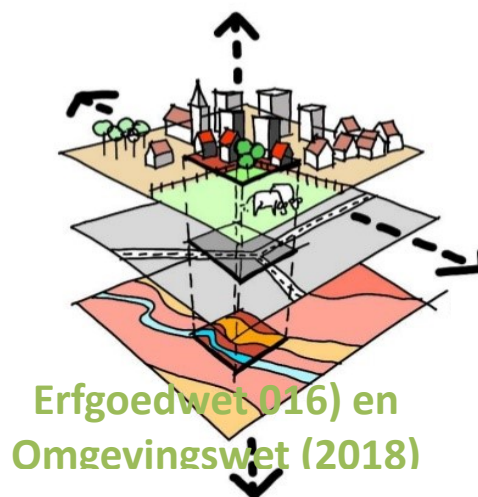
De inrichting van de kernregistratie is als vraagbaak gemaakt voor intern en extern gebruik. Grote stukken tekst vertragen de zoekfunctie en de keuze is gemaakt om lange teksten in een PDF als bijlage aan het object te koppelen. Veel objecten hebben al diverse brondocumenten die momenteel gedigitaliseerd worden naar het interne programma Verseon. Verseon is alleen voor intern gebruik en kent geen openbare toepassing.

Voor het open data traject wordt gezocht naar een plek waar burgers bij de brondocumenten terecht kunnen. In overleg met het Noord-Hollands Archief wordt een proef gestart met koppeling van bron documenten via het nieuwe e-Depot, een programma dat wel een openbare functie heeft.

Negen cultuurhistorische thema's

De inrichting van de GIS-database die ten grondslag ligt aan de kernregistratie Erfgoed & Ruimte is al helemaal gebouwd. De database is gestructureerd met behulp van negen cultuurhistorische thema's. De thema's zijn:

1. Archeologie
2. Waterstaat
3. Infrastructuur
4. Grenzen
5. Stedenbouw
6. Landschap en groen
7. Gebouwen
8. Bijzondere objecten
9. Nijverheid en industrie

Binnen deze thema's worden cultuurhistorische zaken, objecten genoemd, voorzien van specifieke informatie. Een object kan letterlijk iets tastbaars zijn, zoals een pand of een boom, maar het kan ook gaan om een ruimte of een structuur. Elke gebruiker kan naar keuze objecten oproepen, bijvoorbeeld per gebied (locatie), periode of thema. Door de koppeling met geografische gegevens kunnen via een GIS viewer de objecten uit de kernregistratie visueel ontsloten worden.

Stroomlijn: module Erfgoed & Ruimte

Voor intern gebruik sluiten we aan bij de bestaande GIS viewer Stroomlijn. De Stroomlijn module Erfgoed & Ruimte is in november 2015 opgeleverd.

Screenshot van de toepassing in Stroomlijn. De blauw gemarkeerde boom is een 134 jaar oude eik met een beschermde status. Bij het ontwikkelen van een beeldkwaliteitsplan voor de Wijngaardtuin is deze informatie van cruciaal belang.

Basisset digitale kaarten

Zaken als monumenten, bomen maar ook waterlopen en historische wegen worden dus als losse objecten in de database van de kernregistratie Erfgoed & Ruimte ingevoerd. Maar behalve losse objecten en data, is er ook een grote hoeveelheid bestaand kaartmateriaal van de stad Haarlem beschikbaar. Die kaarten worden in het systeem als onderlegger gebruikt. Het gaat dan bijvoorbeeld om historische kaarten uit het Noord-Hollands Archief, gebiedskaarten zoals een geologische oppervlaktekaart, de archeologische beleidskaart en de nieuw ontworpen stadsdeel- en wijkkaarten met historische gegevens en beschrijvingen. Deze basisset van gedigitaliseerde kaarten en beschrijvingen is als eerste beschikbaar in de module 'Erfgoed & Ruimte' in Stroomlijn. Stroomlijn is voor de raad tevens toegankelijk, volg het stappenplan van paragraaf 7.

Alle combinaties mogelijk

Het is belangrijk om op te merken dat de thematische inrichting van de database, de negen thema's, geen beperkende factor is als het gaat om de informatie die de gebruiker uit de kernregistratie haalt. De informatie die als antwoord op een gestelde vraag naar voren komt, kan uit verschillende thema's afkomstig zijn. Zo kan, als de database afdoende gevuld is, er gezocht worden op de combinatie van monumentale bomen langs cultuurhistorisch waardevolle wegen, om maar een voorbeeld te noemen.

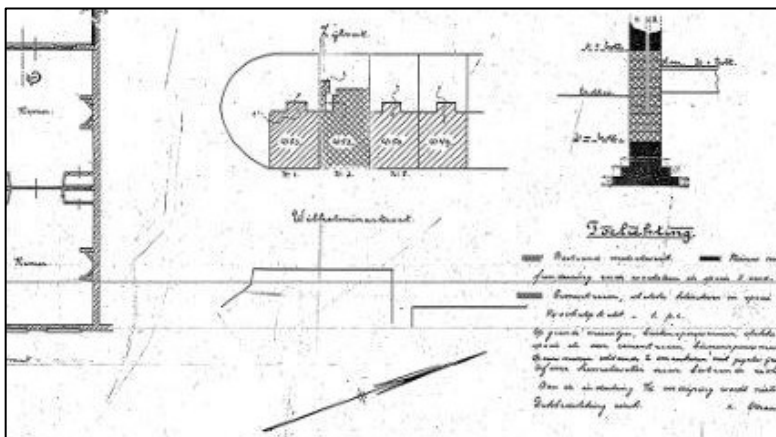
Ook kan er gericht worden gezocht naar input voor beleidskeuzes, zoals een inventarisatie van naoorlogs- en industrieel erfgoed, richtlijnen voor de omgang met historische interieurs of ruimtelijk beleid gericht op historische tuinen en monumentaal groen. De mogelijkheden zijn bij een gevulde database vrijwel onbeperkt.

4. Functies en toepassingen

Het gekozen systeem is multifunctioneel voor het vigerend beleid en de erfgoedambitie van de stad, maar wat houdt dat in? De toepassingen zijn gerangschikt op vier elementen: digitaliseren, informeren, interpreteren en inspireren.

Digitaliseren

Erfgoed is overal in de gemeente te vinden. Het bekende erfgoed is vastgelegd in beleid en registers, zoals dat van de monumenten. Maar de meeste gegevens zijn onbekend en hiervoor moet er bij elke nieuwe ontwikkeling ad-hoc informatie worden gezocht in literatuur, historische kaarten, archieven of zelfs parate kennis bij de historische vereniging. Door een gedegen registratie van het bekende erfgoed en een inventarisatie naar het onbekende erfgoed wordt het erfgoed van Haarlem gedigitaliseerd. Naast inventariseren dragen ook het specificeren van de objectgegevens en het toevoegen van brondocumenten bij aan een groeiend erfgoedbestand. Een goed beheer op deze gegevens is van groot belang om het up-to-date te houden, hierover zijn afspraken gemaakt. Het digitaliseren is een traject wat een investering in tijd vraagt.

Oude bouwtekeningen vormen een belangrijke groep brondocumenten. Zij bevatten een schat aan informatie die dankzij digitalisering organisatiebreed beschikbaar wordt.

Informeren

Alle gegevens die in de kernregistratie zijn ingevoerd (aanwezig en/of verdwenen objecten) geven een beter zicht op de geschiedenis van Haarlem en met deze gegevens kunnen we gaan informeren. Intern informeren we voornamelijk ambtenaren van diverse afdelingen, zoals plantoetsers, beleidsmakers, plannenmakers en vastgoedbeheerders. En extern, door open data, kunnen ook de politiek, initiatiefnemers, architecten, educatieve instellingen en burgers (historische verenigingen, bewoners, toeristen, etc.) erfgoedgegevens opzoeken.

Als een historisch pand te koop komt, is de beschikbaarheid van historische informatie over het pand voor heel veel betrokken partijen van belang. Denk aan verkopers, potentiële kopers, ontwikkelaars, makelaars, plantoetsers etcetera.

Interpreteren

Als er een grote hoeveelheid data bekend is, en de database is daarmee gevuld, biedt de kernregistratie ons een belangrijke meerwaarde. Niet alleen kan er gefilterd worden op feitelijke data en losstaande informatie (hierboven beschreven), er kan vervolgens ook analyse en synthese van informatie plaatsvinden. Hiermee ontstaat de mogelijkheid om verschillende erfgoedfacetten in Haarlem te waarderen. Wat is zeldzaam, waar is Haarlem bijzonder om? Hoe staat het eigenlijk met het industriële erfgoed, welke waarde hechten we daaraan? Dat zijn niet alleen interessante onderzoeksvragen, het zijn vooral handvatten om een gedegen erfgoedbeleid op te stellen. De gemeente Leiden is daarin een voorbeeld, zij heeft haar erfgoed gewaardeerd en beleid gemaakt over de waardering en de ontwikkeling ervan.

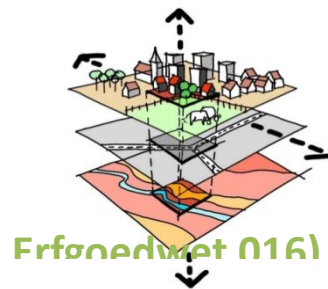
Inspireren

Erfgoed dient een inspiratiebron te zijn bij ontwikkelingen, volgens het landelijke Besluit ruimtelijke ordening (Bro). De kernregistratie maakt het vroegtijdig meenemen van cultuurhistorische waarden in de planvorming zo eenvoudig mogelijk, doordat de informatie in het vroege stadium ook daadwerkelijk aanwezig en raadpleegbaar is. Hier profiteren niet alleen initiatiefnemers van, maar ook architecten, aannemers, burgers, plantoetsers, beleidsmakers en bestuurders.

5. Integraal erfgoedbeleid

In de Nota Erfgoed & Ruimte uit 2013 is de algemene ambitie van de gemeente ten aanzien van de omgang met het erfgoed verwoord. De nota stelt dat de gemeente voor de uitdaging staat om de slag

van de traditionele, objectgerichte monumentenzorg naar een integraal erfgoedbeleid te maken. Dit hoofdstuk gaat in op de relatie tussen de kernregistratie Erfgoed & Ruimte en de ontwikkeling van integraal erfgoedbeleid.

Landelijk verschuift het perspectief op erfgoedzorg. Niet langer gaat het om Archeologie en Monumentenzorg, maar om een integrale benadering van Erfgoed en Ruimte. Haarlem wil dat vatten in een integraal erfgoedbeleid, gestoeld op de drie pijlers van het Erfgoed-ABC.

Van integraal erfgoed naar het erfgoed-ABC

De kern van een integraal erfgoedbeleid is het tijdig meewegen van de erfgoedwaarden bij alle ruimtelijke ontwikkelingen. ‘Meewegen’ houdt in dat de ruimtelijk relevante erfgoedaspecten in het vroegste stadium in beeld worden gebracht, om ze een plek en een rol te bieden in de verdere planvorming. Geen rode vlag of een stopbord, maar kader scheppend, inspirerend en met het genereren van kwaliteit als uitgangspunt. Het doel van integraal erfgoedbeleid is in feite tweeledig: het opstuwen van de kwaliteit van de leefomgeving en behoud van het cultuurhistorisch erfgoed in brede zin.

Integraal erfgoedbeleid is gestoeld op drie inhoudelijke pijlers, die samen het hele veld van het ruimtelijke erfgoed bestrijken: Archeologie, Bouwhistorie en Cultuurhistorie. Samen vormen zij het Haarlems erfgoed-ABC:

- **Archeologie:** het ondergrondse erfgoedbestand, dus alle sporen en restanten in de bodem die getuigen van de (ontstaans)geschiedenis van Haarlem. Ook wel: ondergronds erfgoed.
- **Bouwhistorie:** het bovengrondse gebouwde erfgoed, dus alle gebouwde structuren die getuigen van de bouwgeschiedenis van deze stad. Ook wel: Gebouwd erfgoed.
- **Cultuurhistorie:** de structuren, verbindingen en plekken die in hun samenhang en wisselwerking de ontwikkelingsgeschiedenis van Haarlem onderschrijven. Ook wel: ruimtelijk erfgoed.

Kennis van de drie erfgoedpijlers is voor elke gemeente de basis voor integraal erfgoedbeleid. De kernregistratie erfgoed is voor Haarlem het instrument om die kennis te borgen en te benutten. In potentie bevat de registratie in 9 thema's alle relevante gegevens over de drie erfgoedpijlers.

Integraal erfgoedbeleid in Haarlem?

Met alleen een breed opgezette kernregistratie is er nog geen integraal erfgoedbeleid. Het is nodig dat de drie erfgoedpijlers waarop dit beleid rust, het erfgoed-ABC, in een juridisch beleidskader zijn gevat. Op die manier wordt er sturing gegeven aan de omgang met het ondergrondse, het bovengrondse en het ruimtelijke erfgoed. Met een helder beleidskader kunnen bovendien de juiste protocollen en afspraken worden gemaakt om de erfgoedzorg ook binnen de organisatie integraal te maken.

Het is hierbij niet nodig om een volledig nieuw beleidskader op te tuigen. Het erfgoed-ABC is voor een belangrijk deel al gevat in bestaande wet- en regelgeving en verankerd gemeentelijk beleid. Voor een beperkt deel moet het bestaande beleid nog worden aangevuld. Het betreft dan vooral een deel van het bovengrondse gebouwde erfgoed (bouwhistorie). In het overzicht hieronder wordt dat inzichtelijk gemaakt.

De objectgerichte benadering heeft zo zijn beperkingen. Dit extreme voorbeeld laat zien wat de waarde is van de historische context; als men die wegdenkt, wat blijft er dan over?

Een van Haarlems oudste straten, de Warmoesstraat, is een van de belangrijke fysieke dragers van de economische kracht van de binnenstad. Dat zit niet alleen in de gevels of de aanwezigheid van monumenten; het is voor een belangrijk deel de fysieke samenhang van oude structuren en gebouwen die de ruimtelijke kwaliteit hier zo bepaalt.

A - Archeologie

- Beleidskader Archeologie. Is al verankerd in wetgeving en beleid.

B - Bouwhistorie

- Beleidskader Monumenten. Zowel voor Rijksmonumenten als gemeentelijke monumenten is reeds wetgeving en beleid in werking.
- Beleidskader Bouwhistorie. Beleid in ontwikkeling, zie toelichting bouwhistorie.

C - Cultuurhistorie

- Beschermde Stads- en dorpsgezichten. Bestaande wetgeving en beleid van rijkswege.
- Cultuurhistorische waarden. Bestaand wettelijk kader, cultuurhistorie moet sinds 2012 wettelijk worden meegewogen in bestemmingsplannen (Bro). Aandacht is vereist voor afstemming cultuurhistorie en ruimtelijk beleid, protocollen en werkafspraken.

Vanuit het erfgoed-ABC kan, met behulp van de kernregistratie, desgewenst veel gericht en specifieker beleid worden gemaakt; bijvoorbeeld beleid voor naoorlogs- en industrieel erfgoed, richtlijnen voor de omgang met historische interieurs of ruimtelijk beleid gericht op historische tuinen en monumentaal groen.

Toelichting op ontwikkeling beleidskader Bouwhistorie

Haarlem heeft een groot aantal monumenten en een groot deel van het bebouwde grondgebied is deel van een beschermd stadsgezicht. Echter, de bouwhistorische kaart van de binnenstad laat zien dat er veel bouwhistorische waarde aanwezig is in de 'gewone' - niet beschermde - historische panden. Dat blijkt ook uit de dagelijkse praktijk van omgevingsvergunningen. De bouwhistorische waarde zit in constructieve elementen als kappen, kelders, balklagen, muren, schouwen en trappen, maar ook in plafondafwerkingen, schilderijen, vloeren en wandafwerkingen. In veel gevallen is er geen duidelijkheid over de omgang met dit soort zaken.

De ontwikkeling van een nieuw beleidskader Bouwhistorie schept helderheid over de manier waarop wij omgaan met bouwhistorische waarden, de positie en rol van de gemeente en de

verantwoordelijkheden van de eigenaars van bouwhistorisch waardevolle panden. Bovendien versterkt het de identiteit van de historische stad. Naast de bestaande beleidskaders die er al zijn voor archeologie en monumentale panden, ontstaat met het bouwhistorisch erfgoed een derde beleidsuitwerking.

Andere steden doen hier al volop hun voordeel mee. Veel gemeenten hebben bouwhistorici in dienst en voeren een actief en duidelijk zichtbaar beleid op het gebied van onderzoek en documentatie van hun gebouwde erfgoed, dat dus veel breder is dan ‘enkel’ de wettelijk aangewezen panden. Bijvoorbeeld in steden als Den Bosch, Dordrecht en Leiden.

6. Uitwerkingen tot eind 2016

Direct gebruik

De basisset digitale kaarten en gebiedsbeschrijvingen zijn nu al beschikbaar via de module in Stroomlijn. Deze hebben direct al een functie voor intern gebruik om bij bestemmingsplannen gericht cultuurhistorisch onderzoek uit te zetten. Tevens is het een instrument dat helpt bij bureauonderzoek of quick scans voor archeologie, bouwhistorie, architectuurgeschiedenis en ruimtelijke ontwikkeling.

Digitaliseren en beheer

Het digitaliseren van het Haarlemse erfgoed is een langlopend traject wat een investering in tijd vraagt. Door capaciteitstekort bij het onderdeel erfgoed werken we voornamelijk met stage- en ervaringsplekken om de kernregistratie Erfgoed & Ruimte te vullen. Dit gebeurt door systematisch kennis te filteren uit secundaire bronnen, zoals archieven, literatuur, (historisch) kaartmateriaal, onderzoeksrapporten, oude foto's, afbeeldingen, oral history, boedelinventarissen, notariële aktes enzovoorts. Kennis uit primaire bronnen (het fysieke erfgoed zelf, dus de gebouwen en andere objecten) wordt vanuit de processen rondom de omgevingsvergunning in de database verwerkt.

Het inventariseren en invoeren loopt door in 2016. De nu al geregistreerde erfgoedgegevens (bijvoorbeeld het monumentenregister, maar ook de bouwhistorische kaart en de monumentale bomen) zullen in 2016 in de kernregistratie opgeslagen zijn. Voor alle gegevens die nu nog niet in registers gevat zijn, geldt dat deze naar de mogelijkheden van de beschikbare capaciteit worden ingevoerd. Zoals vermeld gebeurt dat nu met inzet van stagiairs.

Na elk half jaar wordt er een nieuwe ‘release’ van objecten vrijgegeven. De eerste release is op 7 januari 2016.

Deugdelijk beheer van de kernregistratie is noodzakelijk om hem actueel te houden. Voor beheer van een kernregistratie zijn eisen vastgesteld door de afdeling DIA, voornamelijk wordt er vanuit gegaan dat dit binnen de bestaande capaciteit en budgetten vorm krijgt. Na een jaar wordt het beheer geëvalueerd.

Pilot E-depot

Om brondocumenten te kunnen koppelen aan de Open data gaan we in samenwerking met het Noord-Hollands Archief uitvoering geven aan een pilot. Zie paragraaf 3. Koppeling met brondocumenten.

Archeologie

Erfgoed van het thema archeologie wordt als ‘gevoelige’ informatie beschouwd onder meer voor schatgravers. Een beperkte hoeveelheid wordt hiervan intern en extern openbaar gemaakt voor Erfgoed & Ruimte. Voor de archeologen en andere betrokkenen wordt er een kernregistratie archeologie opgezet waar alle gegevens worden opgeslagen, deze registratie dient als bron voor de kernregistratie.

Actualisatie bestaande registers

We werken in de kernregistratie met een BAG koppeling, beschreven in paragraaf 3. Maar de omschakeling van de oude monumentenregistratie naar een BAG adres is niet eenvoudig. Het blijkt

dat het monumentenregister niet actueel is op het gebied van adressen en percelen. Een actualisatie van de monumenten is noodzakelijk voor een juiste registratie.

Prioriteiten

Er wordt prioriteit gegeven aan erfgoedgegevens die bekend zijn, namelijk de juridisch vastgestelde gegevens, daarnaast wordt er chronologisch ingevoerd door te starten met de oudste kaarten van Haarlem. Verdwenen objecten hebben weinig tot geen beheer nodig en geven veel inzicht in de ontstaansgeschiedenis van de stad.

Gewenste aanvullingen

Er zijn meerdere gewenste aanvullingen mogelijk op het systeem. Denk hierbij aan het toevoegen van (historische) informatie voor educatie, toerisme en burgerinteresse. Kaarten per periode of met een typisch Haarlems thema toevoegen, ontwikkelingsregels per object beschikbaar maken, toeristische wandelroutes laten zien en het ontsluiten van de beeldbank van het Noord-Hollands Archief.

7. Bekijk de erfgoedkaart

De erfgoedkaart is in ontwikkeling, maar voor intern gebruik zijn er al kaarten en beschrijvingen beschikbaar. Deze gegevens zijn nog niet bereikbaar in een openbare, externe, toepassing. Voor intern gebruik wordt de erfgoedkaart, oftewel module Erfgoed & Ruimte, getoond in de applicatie Stroomlijn. Stroomlijn is de GIS viewer voor gemeentelijke basis- en kernregistraties en is alleen toegankelijk via het interne netwerk van de gemeente.